

Дніпровсько-Орільська заплава

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Горейко Володимир Опанасович, заступник директора, Дніпровсько-Орільський природний заповідник, с. Кіровське, Дніпропетровський район, Дніпропетровська обл., 52030, тел.: (056) 293 9039, 293 7071, e-mail: dopz@ua.fm;

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 7 червня 2003 р.

Географічні координати: 48°32' пн. ш., 34°45' сх. д.

Розташування: Район впадіння р. Оріль в Дніпро, біля сіл Кіровське Дніпропетровського району та Миколаївка Петриківського району. Угіддя знаходиться навпроти через Дніпро за 4 км на північ від м. Дніпропетровськ (близько 1 млн. 200 тис. жителів) та за 3 км на схід від м. Дніпродзержинськ (близько 300 тис. жителів) Дніпропетровської області.

Висота над рівнем моря: середня – 52 м

Площа: 2560 га

Короткий опис: Угіддя є одною з найкраще збережених прируслових ділянок Дніпра в місці впадіння р. Орілі. Це система водотоків та їх заправ з численними озерцями та болітцями, розвинутою вищою водною рослинністю (у складі якої – рідкісні угруповання сальвінії плаваючої *Salvinia natans* та водяного горіха плаваючого *Trapa natans*), рідкісними у Європі заплавами дубовими, вербовими, тополевыми та вільховими лісами. Відіграє важливу роль у збереженні рідкісних видів рослин і тварин, особливо для гніздування кулика-сороки *Naematorus ostralegus* (до 28 особин), деркача *Stex stex* (майже 30 самців), лелеки чорного *Sictonia nigra* (1–2 пари). Це один з ключових пунктів Дніпровського міграційного шляху. Угіддя входить до складу Дніпровсько-Орільського природного заповідника.

Рамсарські критерії: 1, 2, 3, 4, 8

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) Є типовою заплавною ділянкою Дніпра. Представляє собою систему водотоків та їх заправ з озерцями, болітцями та острівцями, заплавами луками і лісовими ділянками.

(2) Це місце мешкання низки рідкісних видів тварин, зростання рідкісних видів рослин та локалізації рідкісних рослинних угруповань. Зокрема, три види рослин занесені до Європейського Червоного списку глобально вразливих тварин і рослин: козельці українські *Tragopodon ukrainicus* (річкові піски), кушир донський *Ceratophyllum tanaiticum* (озера та болота), жовтозілля дніпровське *Senecio borysthenicus* (прирічкові піщані екотопи).

(3) В межах угіддя є рідкісні типи природних середовищ існування, визначені Резолюцією 4 (96) Постійного комітету Бернської конвенції, а саме: понтично-сарматські мішані тополеві ліси групи прирічкових, заплавних лісів і чагарників помірно-кліматичного поясу; евро-сибірські повітряно-водні рослинні угруповання стоячих прісних водойм; прибережні формації верб; плаваюча рослинність евідрофітних угруповань з домінуванням *Stratiotes aloides* та *Salvinia natans*.

(4) Місцеперебування багатьох видів птахів водно-болотного комплексу під час гніздування і міграцій.

(8) Угіддя є місцем нересту та нагулу близько 40 місцевих видів риб.

Фізична та біогеографічна характеристики: Степовий біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи. За геоботанічним районуванням України належить до Причорноморської (Понтичної) степової провінції Європейсько-Азіатської степової області. Басейнова приналежність: нижня ділянка р. Дніпро.

Фізичні особливості ВБУ: Угіддя розташоване на докембрійських осадово-метаморфічних і магматичних породах південно-східного краю Українського кристалічного щита. Згідно з фізико-географічним районуванням України, територія угіддя знаходиться в Дніпровсько-Орільському терасовому районі степової області Придніпровської низовини, переважно на добре розвиненій заплавної терасі, яка тягнеться смугою уздовж Дніпра на 16 км. У складі

угіддя – низка проток, озер та боліт. Переважають звичайні та південні чорноземні ґрунти, трапляються лучно-чорноземні, лучні солонцюваті, дернові, піщані. Рівень води залежить не тільки від погодних умов (опадів у вигляді снігу та дощу), а й, певною мірою, від роботи Дніпродзержинського водосховища, хоча вода через водосховище йде практично транзитом і в прилеглих до Дніпра ділянках весною і на початку літа коливання рівня протягом доби не перевищує 0,5–1 м. Клімат сухий і жаркий. Середня температура повітря у січні становить - 5,5°C, у липні +21,5 °C. Річна кількість опадів – 430 мм.

Фізичні особливості водозбірної території: Угіддя знаходиться у приуслівій частині р. Дніпро – третьої за величиною (після Волги і Дунаю) річки Європи, що бере початок на Валдайській височині (Росія), має довжину 2201 км і площу водозбору 504 тис. км². Оріль, яка впадає в Дніпро у межах угіддя, має довжину 346 км та площу водозбору 9800 км² (Дніпропетровська, Полтавська та Харківська області).

Гідрологічна цінність: Значний вплив на формування природного комплексу угіддя мають підземні води першого від поверхні водоносного горизонту алювіальних і озерно-алювіальних піщаних відкладів антропогену. Підземні води цього горизонту переважно залягають близько до поверхні, мають гідравлічний зв'язок з поверхневими водами Дніпра, Орілі і численних проток, озер та боліт. Перший від поверхні алювіальний водоносний горизонт приурочений до дрібно- і середньозернистих кварцевих пісків. Потужність горизонту коливається від 5 до 30 м. Глибина залягання рівня ґрунтових вод під заплавами луками становить 1–2 м. Весною, під час інтенсивного атмосферного живлення горизонту, рівень його вод піднімається, влітку та взимку – знижується. Амплітуда коливань рівня досягає 0,5 м. На території угіддя знаходяться декілька приуслівих, притерасних і центрально-заплавних озер: Солоне (10 га), Сокілки (29 га), Горбове (5 га), Лопатка (10 га), Хомутці (3 га), Литвинове, Горіхове. Підземні води алювіального водоносного горизонту переважно прісні з мінералізацією до 0,5 г/л. За хімічним складом переважно є гідрокарбонатними, сульфатно-хлоридними, кальцієвими, натрієво-магнієвими.

Тип ВБУ: М, О, Тр, L, Ts, U, Xр, W, Xf

Екологічні особливості: Типовими природними середовищами існування є прибережно-водна рослинність, заплавні дубові, вербові, тополеві та вільхові ліси. Уздовж берегових ліній поширені зарості очерету *Phragmites australis*. Ліси відносяться до типу довготривало заплавної. Серед них здебільшого поширені дубові *Quercus robur* ліси з домішками клену татарського *Acer tataricum* і переважанням конвалії травневої *Convallaria majalis*, ліси з домінуванням верби білої *Salix alba*, тополі білої *Populus alba*, осока *P. tremula* та вільхи клейкої *Alnus glutinosa*. Подекуди поширені інші типи рослинних угруповань – чагарники, псамофітні ценози і степова рослинність.

Цінна флора: Справжня водна рослинність представлена формаціями водяного горіху плаваючого *Trapa natans*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, рдесників плаваючого *Potamogeton natans*, кучерявого *P. crispus*, пронизанолистого *P. perfoliatus* та гребінчастого *P. pectinatus*, водопериці колосистої *Myriophyllum spicatum*, валіснерії спіральної *Vallisneria spiralis*, куширу темно-зеленого *Ceratophyllum demersum*, латаття білого *Nymphaea alba*, пухирника звичайного *Utricularia vulgaris*, рясок триборозенчастої *Lemna trisulca* і малої *L. minor*, спіродели багатокореневої *Spirodela polyrrhiza*, елодеї канадської *Elodea canadensis*, різухи (наяди) морської *Najas marina*, кушира донського *Ceratophyllum tanaiticum*, водяного різьку *Stratiotes aloides*, жабурника звичайного *Hydrocharis morsus-ranae*, сальвінії плаваючої *Salvinia natans*. Болотна рослинність представлена формаціями очерету *Phragmites australis*, лепешняку великого *Glyceria maxima*, осок здутої *Carex rostrata*, загостреної *C. acutiformis*, гострої *C. acuta*, пухирчастої *C. vesicaria* та прибережної *C. riparia*, рогозів широколистого *Typha latifolia*, вузьколистого *T. angustifolia* і Лаксмана *T. laxmannii*, куги Табернемонтана *Schoeniplectus tabernaemontani*, омегу водяного *Oenanthe aquatica*, ситнягу болотного *Eleocharis palustris* та іншими. У межах угіддя зростають занесені до Червоної книги України водні рослини сальвінія плаваюча *Salvinia natans*, рястка Буше *Ornithogalum boucheanum*, водяний горіх плаваючий *Trapa natans*, вологолюбні зозулинець болотний *Orchis palustris* і шоломоносний *O. militaris*. Три види рослин занесені до Європейського Червоного списку глобально вразливих тварин і рослин: козельці українські *Tragopodon ukraineicus* (річкові

піски), кушир донський *Ceratophyllum tanaiticum* (озера та болота), жовтозілля дніпровське *Senecio borysthenicus* (прирічкові піщані екотопи).

Цінна фауна:

Ссавці: На території угіддя є колонії бобрів *Castor fiber* (15 особин) та ондатр *Ondatra zibethica* (50–70 особин). Тут постійно проживає 6–8 особин видри *Lutra lutra*, що занесена до Європейського Червоного переліку глобально вразливих тварин.

Птахи: Угіддя є місцем гніздування рідкісних в Україні та Європі кулика-сороки *Naematorus ostralegus* (до 28 особин), деркача *Crex crex* (близько 30 самців), орлана-білохвоста *Haliaeetus albicilla* (1 пара на гніздуванні), лелеки чорного *Ciconia nigra* (1–2 пари), а також зупинок рідкісних журавля сірого *Grus grus* (до 40 осіб), чирка білоогого *Aythya nyroca*, гоголя *Bucephala clangula*, скопи *Pandion haliaetus*, коловодника ставкового *Tringa stagnatilis*. З інших слід відмітити гніздування квака *Nycticorax nycticorax* (близько 70 пар) та яструба великого *Accipiter gentilis* (5 пар). У 2001 р. місцева колонія сірої чаплі *Ardea cinerea* складала 298 гнізд, а колонія крячка малого *Sterna albifrons* – 52 гнізда. Деркач і орлан-білохвіст занесені до Європейського Червоного переліку глобально вразливих тварин. Під час осінніх міграцій в межах угіддя одночасно може перебувати понад 10 тис. особин птахів водно-болотного комплексу, передусім крижень *Anas platyrhynchos*, чирянка велика *A. querquedula*, лиска *Fulica atra*, гуска білолоба *Anser albifrons*.

Плазуни: черепаха болотна *Emys orbicularis* і гадюка степова *Vipera ursinii* включені до Додатку II Бернської конвенції (види, що потребують охорони).

Земноводні: кумка червоночерева *Bombina bombina* також включена до Додатку II Бернської конвенції (вид, що потребує охорони).

Риби: Угіддя є місцем нересту та нагулу близько 40 місцевих видів риб, насамперед: щуки *Esox lucius*, в'язя звичайного *Leuciscus idus*, яляця звичайного *Leuciscus leuciscus*, лина озерного *Tinca tinca*, пічкара звичайного *Gobio gobio*, ляща *Abramis brama*. До Червоного списку МСОП (IUCN) занесений вразливий вид – стерлядь *Acipenser ruthenus*.

Соціальні та культурні цінності: Природні ресурси не використовуються. Соціально-культурні об'єкти у межах угіддя відсутні. З річкою Оріль пов'язані історичні події часів Київської Русі – баталії із сусідніми племенами та події, пов'язані з подальшим становленням Української держави.

Землеволодіння: ВБУ: Державна власність на землю, що передана в постійне користування Дніпровсько-Орільському природному заповіднику. Адміністрації заповідника видано Акт на право постійного користування землею (територією). Прилеглі землі: Інші землі (переважно ліси та луки) знаходяться у віданні адміністрації Дніпровсько-Орільського природного заповідника. Землі охоронної зони заповідника (загальною площею 3,125 га) – це землі водного фонду у межах акваторії р. Дніпра та лісового фонду, що знаходяться у державній власності; приватні сільськогосподарські землі: рілля, сінокоси, пасовища та сади; державні лісгосподарські землі). Далі землі населених пунктів (приватні та муніципальні), за ними – інші сільськогосподарські та лісгосподарські землі, Дніпродзержинське та Дніпровське водосховища на Дніпрі.

Поточне землекористування: ВБУ: На більшості території здійснюються лише наукові дослідження, природоохоронні заходи та моніторинг стану довкілля. На 38 га лук дозволяється сінокосіння. Прилеглі землі: Лісгосподарська та сільськогосподарська діяльність, рибальство, полювання, гідроенергетика. В охоронній зоні Дніпровсько-Орільського природного заповідника забороняється полювання, рибальство, рубки лісу, будівництво тощо.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: У минулому: вилов риби, випасання худоби, сінокосіння, полювання, риболовля. На сучасному етапі у межах Дніпровсько-Орільського заповідника ведуться лише наукові дослідження, моніторинг стану біологічного та ландшафтного різноманіття, еколого-освітня діяльність, здійснюються природоохоронні заходи. Реєструються окремі випадки незаконного відвідування території угіддя місцевими жителями, туристами і рекреантами. Із зовнішніх чинників найбільш суттєвий вплив має зміна рівня води на придніпровських ділянках угіддя – до 0,5-1 м відповідно до роботи

Дніпродзержинського водосховища на Дніпрі, гребля якого розташована за 12 км від угіддя. До інших негативних чинників належать: рибальство, судноплавство, ведення сільського господарства (насамперед, розорювання земель та випас худоби) і рекреація.

Вжиті природоохоронні заходи: Територія угіддя увійшла до складу Дніпровсько-Орільського природного заповідника, створеного Постановою Уряду України від 15.09.90 р. № 262. Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до закону „Про природно-заповідний фонд України” (1992 р.) та Положення про Дніпровсько-Орільський природний заповідник (1998 р.).

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Заплановано розробити Проект організації території та охорони природних комплексів Дніпровсько-Орільського природного заповідника. Буде розроблено спеціальний менеджмент-план водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Проведені наукові дослідження: Щорічно здійснюються наукові дослідження у рамках розробки Літопису природи Дніпровсько-Орільського природного заповідника переважно науковими співробітниками заповідника та інституту-куратора – Дніпропетровського державного університету. У штаті заповідника – 6 наукових співробітників, які працюють у науковому відділі. Серед головних напрямів досліджень: моніторинг стану збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в рамках виконання щорічної програми Літопису природи.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Постійно здійснюється еколого-освітня діяльність серед населення, особливо школярів прилеглих сіл Кірова та Миколаївки, відпочиваючих поблизу Дніпровсько-Орільського природного заповідника. Щорічно випускаються інформаційні листівки. В якості візит-центру служить адміністративна будівля заповідника у с. Кірова Дніпропетровського району Дніпропетровської області.

Сучасний стан рекреації і туризму: Не здійснюються. Поряд з угіддям на Дніпрі та його берегах влітку постійно відпочивають тисячі жителів, насамперед великих міст Дніпропетровськ та Дніпродзержинськ, здійснюється спортивне рибальство тощо.

Юрисдикція: Територіальна юрисдикція – Державна адміністрація у Дніпропетровській області. Угіддя підпорядковане адміністрації Дніпровсько-Орільського природного заповідника при Державному комітеті лісового господарства України.

Орган управління ВБУ: Адміністрація Дніпровсько-Орільського природного заповідника. Адреса: с. Кірова, Дніпропетровський район, Дніпропетровська обл., 52030; тел./факс: (0562) 93 9039, 93 7071, e-mail: dopz@ua.fm

Джерела інформації:

- 1) Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища шк., 1999. – 230 с.
- 2) Літопис природи Дніпровсько-Орільського природного заповідника, 11 томів (1991–2001 рр.).
- 3) Микитюк О. Ю. ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – 324 с.
- 4) Червона книга України: Тваринний світ. – К.: УЕ, 1994. – 464 с.
- 5) Червона книга України: Рослинний світ. – К.: УЕ, 1996. – 608 с.